

Pragmàtica dels textos i debat social sobre la COVID-19: estratègies negacionistes, liberalisme i comunitarisme¹

Pragmatics of texts and social debate on COVID-19: denialist strategies, liberalism and communitarianism

ADÉLA KOŘÁTKOVÁ²
UNIVERSITAT JAUME I-UNIVERSITAT DE VALÈNCIA
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0003-2395-7473](https://orcid.org/0000-0003-2395-7473)

VICENT SALVADOR
UNIVERSITAT JAUME I
[HTTPS://ORCID.ORG/0000-0001-8927-6836](https://orcid.org/0000-0001-8927-6836)

Artículo recibido el / *Article received*: 2021-10-09

Artículo aceptado el / *Article accepted*: 2022-04-11

RESUMEN: La pandèmia de la COVID-19 ha provocat un trasbalsament de la societat mundial, ara més globalitzada que mai, amb conseqüències encara imprecises. El paper de la ciència com a referent social s'hi ha vist afectat en la mesura que se li demanen respostes que sovint no poden ser sinó provisionals i que generen contradiccions en la gestió de l'emergència sanitària (veure per a Brasil, Ortega i Orsini, 2020). Hem analitzat diverses estratègies argumentatives del discurs negacionista, així com també el debat entre la perspectiva liberal i la *comunitarista* a l'hora d'aplicar i justificar una gestió que ha generat conflictes entre els poders executius i els judicials. Aquesta problemàtica és examinada en un estudi de cas referit al confinament forçós d'estudiants a Mallorca l'estiu de 2021, que va suscitar controvèrsies mediàtiques.

¹ Els dos autors d'aquest text han treballat en equip i són responsables del conjunt de l'article. Aquest treball s'ha dut a terme en el marc dels projectes de recerca: "La construcción discursiva del conflicto: territorialidad, imagen de la enfermedad y las identidades de género en la literatura y en la comunicación social" (FFI2017-85227-R), del Ministeri d'Economia, Indústria i Competitivitat, Govern d'Espanya i "Anàlisi crítica de les estratègies narratives amb aplicació preferent a l'àmbit sociocultural valencià contemporani" (UJI-B2021-22), de la Universitat Jaume I.

² Aquesta coautora ha rebut finançament del Ministeri d'Universitats i de la Unió Europea (NextGenerationEU), a través d'un contracte postdoctoral Margarita Salas de la Universitat Jaume I (MGS/2021/04).

Palabras clave: pandèmia, estratègies discursives, negacionisme, liberalisme, comunitarisme, conflictes institucionals.

ABSTRACT: The COVID-19 pandemic has caused upheaval to the world society, now more globalized than ever, with consequences still unclear. The role of science as a social reference has been affected to the extent that it is asked for answers that can often be but provisional and that generate contradictions in the management of the health emergency. We have analysed various argumentative strategies of the denialist discourse, as well as the debate between the liberal and communitarian perspectives when applying and justifying a management that has generated conflicts between executive and judicial powers. This issue is examined in a case study referring to the forced confinement of students in Mallorca in the summer of 2021, which sparked media controversy.

Key words: pandemic, discursive strategies, denialism, liberalism, communitarianism, institutional conflicts.

1. EL CONTEXT DE LA PANDÈMIA

La pandèmia de la COVID-19 en què la societat mundial del 2022 es troba encara immersa ha determinat un canvi en moltes coordenades cognitives, emocionals i comportamentals, tant dels ciutadans individuals com de les institucions de govern a tots els nivells. De fet, les epidèmies més notables de la història, com ara la pesta negra o la que es va anomenar *grip espanyola*, poden ser vistes pels historiadors com a crisis trasbalsadores que, tanmateix, van obrir després finestres d'oportunitat per a les societats afectades (Ruiz-Domènec, 2020).

La pandèmia del segle XXI que aquí analitzem, provocada pel coronavirus SARS-CoV-2, es va detectar a la Xina l'any 2019 i va arribar a primeries de l'any següent a l'estat espanyol, on se'n va registrar un primer cas el 31 de gener de 2020. El 14 de març del mateix any, el govern espanyol va aprovar un decret d'alarma, prorrogat en diverses ocasions, que limitava la mobilitat de la ciutadania: desplaçaments entre circumscripcions autonòmiques i amb altres països, i fins i tot mesures rigoroses de confinament domiciliari de la població. El 25 d'octubre d'aquell any, es decreta un segon estat d'alarma per fer front al contagi massiu de més d'un milió de persones en el marc d'una altra de les sis onades successives de la pandèmia que ha arribat fins al 2022. No és fins al mes de febrer d'aquest mateix any que s'ha registrat un descens de la sisena onada, agreujada per l'alt índex de contagiositat de la variant Òmicron dominant.³

Tant el primer com el segon dels decrets d'alarma van ser recorreguts davant el Tribunal Constitucional (TC) pel partit d'extrema dreta VOX. En dues ocasions –juliol i

³ Per a una classificació d'aquestes variants veg. Centro Nacional de Vacunación y Enfermedades Respiratorias (2021). Per a la caracterització de les sis onades al·ludides veg. Montagut i Tugás (2022). Les expansions successives de variants del virus, procedents de diversos països, s'han caracteritzat per una tendència a l'increment de la contagiositat, en particular la variant Delta (Índia) i posteriorment l'Òmicron (Sud-àfrica). Les noves variants i mutacions del virus es difonen i es fan predominants arreu del món, en una societat planetària mundialitzada. És per aquest motiu que moltes veus han insistit en la idea que l'erradicació de la pandèmia només es podrà fer a partir d'una política sanitària globalitzada.

octubre del 2021– l'esmentat tribunal anul·lava parcialment els decrets, declarant-los retrospectivament inconstitucionals per diversos motius com són la suspensió de drets fonamentals per causa de les normes de confinament obligatori i, d'altra banda, la reducció de l'activitat parlamentària per motius sanitaris durant un llarg període de temps. Un dels arguments del TC va ser que el govern espanyol havia pres mesures administratives que només s'haurien pogut justificar a l'empara d'un decret d'estat d'excepció, figura legal molt més restrictiva i que precisament, per a gran part de la població, evocava ressonàncies del règim franquista, que va utilitzar amb contundència aquesta disposició.

Per un costat, tot aquest període va estar ple de polèmiques parlamentàries i de tensions entre el govern central i els diversos governs autonòmics per les contradiccions produïdes en les respectives normes administratives. Cal dir, finalment, que l'inici de les vacunacions a finals de desembre de 2020 i les intenses campanyes posteriors de vacunació massiva van alleugerir la pressió hospitalària. Aquests fets van suscitar com a reacció manifestacions antivacunes que, tanmateix, no van arribar mai a la virulència suscitada en altres països, sobretot aquells en què es proposava plantejar la vacunació obligatòria.

Des del punt de vista de la llengua, s'han encunyat en aquest període nous mots i termes científicotècnics, molts dels quals han entrat en el circuit comunicatiu no especialitzat per mitjà d'un procés de desterminologització, o banalització de la terminologia, tal com ha passat també en el cas de l'espanyol (Pons, 2020). En efecte, la societat catalana s'ha familiaritzat amb vocables com són els neologismes *gripalització* ('derivació de la pandèmia cap a les característiques de les gripes estacionals'), *covidiotos* (calc de l'anglès introduït al català i també a altres llengües, com ara l'espanyol amb el beneplàcit de la RAE) o *infodèmia* (encunyat per l'OMS com a sobreabundància informativa sobre el tema), o així mateix acrònims com ara SARS, COVID, PCR o FFP2, expressions rutinitzades o col·locacions com són *nova normalitat*, *incidència acumulada* o *distància social*. Caldria considerar també l'activació de camps metafòrics que permeten mobilitzar algunes dimensions emocionals i visualitzar de manera més eficaç processos complexos: les successives *onades* de l'epidèmia (una metàfora marítima molt específica), o bé la *guerra* contra el virus (de caràcter més ampli i estructural: atacs i defenses, la vacunació com a trinxera, no baixar la guàrdia o estar en primera línia de foc, especialment en al·lusió als treballadors de la sanitat, etc.) (Benziman, 2020; Filardo, 2022)

La metàfora de *la guerra contra el virus*, que és la més difosa, té la virtut de crear un marc cognitiu que mobilitza les emocions i justifica els sacrificis imposats a la ciutadania, però és enormement simplificadora i obstaculitza altres designacions més adequades, com seria la *gestió* (econòmica, social, humanitària, política...) de la crisi sanitària. Una estudiosa de la metàfora com a recurs retòric decisiu (Semino, 2020) ha propugnat una altra imatge, la de l'*incendi*, expressiva del *modus operandi* del virus i més adequada que la bèl·lica, atès que no posa en escena cap enemic extern, sinó que focalitza el nus de la qüestió: la manera de *gestionar* les conseqüències de la pandèmia (propagació imparabile, prevenció, tallafocs, reconstrucció posterior...).

Poques vegades ha estat tan intens i generalitzat l'interès de la societat envers els descobriments de la ciència i les seves aplicacions. I alhora, poques vegades el desenvolupament d'aquests descobriments en el dia a dia ha suscitat amb tanta força el debat social i diversos intents d'utilització en la política partidista. La manipulació de la ciència, a la vista de les seves debilitats pràctiques en un context d'emergència sanitària, ha generat polèmiques inèdites i confrontacions, sovint estèrils, entre la perspectiva de l'enfocament legal o jurídic i la que correspon a la gestió sanitària de la pandèmia: una gestió basada majoritàriament en les orientacions de la investigació mèdica, per més

provisional que aquesta pugui ser, i amb el propòsit de privilegiar la seguretat de la comunitat per damunt de la legalitat estricta.

2. METODOLOGIA

Aquest treball adopta com a marc teòric el de l'anàlisi crítica del discurs (ACD) en un sentit ampli que incorpora l'examen dels recursos retòrics i estilístics i contextualitza els textos del debat social sobre la pandèmia, prenent així en consideració la seva dimensió pragmàtica com a praxi discursiva (factors històrics, ideològics i estratègics).

El corpus, generalment referenciat amb detall⁴, aplega mostres de diverses intervencions en el debat al voltant de la pandèmia, majoritàriament recuperades a través de la premsa o d'internet, i amb atenció a alguns aspectes legals i administratius però també a la construcció de l'opinió pública sobre la COVID-19, el paper de la ciència i els interessos econòmics i polítics que s'hi confronten. Això ens permet donar compte, per exemple, de les diverses estratègies negacionistes, que cal examinar en les seves modalitats i matisos, sense excloure el capteniment d'un *negacionisme pràctic* merament conductual (o *obstruccionisme*) (Almiron i Moreno, 2022). La presentació d'un estudi de cas permet observar algunes de les facetes del conflicte tal com es va configurar en l'afer dels estudiants d'ensenyament mitjà en visita turística a Mallorca. Aquest és un esdeveniment ja tancat, cosa que facilita la seva consideració com a objecte d'estudi conclòs, mentre que el procés de la pandèmia com a procés total roman inacabat i encara pot generar debats, canvis d'actituds i reaccions que farien complexa en excés una anàlisi conclòs d'aquest fenomen històric.

El marc teòric de l'ACD i el seu instrumental conceptual i analític (textos, contextos, arguments fal·laços, representacions socials, lluites de poder, implícits, posicions ideològiques...) resulten idonis per a situar críticament els textos del corpus en la perspectiva del discurs social i de la dinàmica d'un debat públic al voltant d'un tema tan conflictiu on es confronten visions de filosofia moral, ideologies i interessos materials.

3. LA CONSIDERACIÓ SOCIAL DEL CONEIXEMENT CIENTÍFIC

La primera de les conseqüències de la pandèmia que va començar l'any 2019 és precisament l'evidència palmària de la globalització dels fenòmens del planeta. No cal ja pensar en el cèlebre exemple de la papallona batent les ales a l'altra banda del món, sinó que n'hi ha prou amb una reflexió sobre l'expansió del virus generat en un mercat xinès que envaeix els continents i que muta més tard en variants diverses al Regne Unit o a Sud-àfrica. Es tracta, sens dubte, d'un virus que juga perillósament als escacs amb la humanitat, adaptant-se al medi on viu d'acord amb les regles de la selecció natural que Darwin va formular en el seu dia. El món és un lloc massa petit perquè es pugui frenar fàcilment la difusió d'aquests fenòmens, per més que les mentalitats socials encara pensin, per inèrcia, en una geografia compartimentada per fronteres polítiques o administratives.

És clar, des d'aquesta perspectiva, que a les egoistes societats del primer món els costa aplicar en la pràctica aquests ensenyaments tan evidents. Aquesta resistència a l'aplicació pràctica d'una solidaritat mundial, sobretot en el cas de les vacunes que s'han escatimat per als països pobres, té una punta de suïcidi per inconsciència, ja que les

---

⁴ La referència digital dels documents del corpus es presenta després de la bibliografia d'estudis, al final de l'article.

successives variants produïdes en diferents països més desfavorits han acabat afectant perillosament als més desenvolupats, on la pandèmia ja estava en reculada.⁵

Una altra conseqüència, en la qual ens centrarem ara, és la que afecta el paper de la ciència en la societat, el seu perfil en l'imaginari col·lectiu i la retòrica amb què el saber científic es comunica als ciutadans en contextos de forta polarització dels debats, com són els de la pandèmia o els del canvi climàtic (Salvador, 2022).

El coneixement científic és certament la manera més avançada que té la humanitat per comprendre intersubjectivament el funcionament de la realitat, a partir d'un marc teòric consistent i de les dades empíriques a l'abast. Però sabem, així mateix, que aquest procediment no es pot conceptualitzar com un mecanisme autònom, aïllant-lo de la variació dels contextos, sinó que és una construcció sociohistòricament determinada. Igualment se sap, almenys des de Thomas S. Kuhn, que aquesta construcció no és aliena a la complexa dinàmica de les comunitats científiques i que el coneixement no es genera en una progressió lineal com idealitzadament postulava Karl Popper. I si això és vàlid per a les ciències en general, més encara ho és per a les de la salut, que han de donar compte d'una multiplicat de variables superior a la d'altres ciències i exigeixen, en l'aplicació a la praxi sanitària i la seva gestió pública, una *frònesi* o saviesa pràctica més exposada a dubtes i contradiccions. La biomedicina s'acull als beneficis dels procediments científics, sens dubte, però davant determinades realitats inèdites tarda inevitablement a consolidar els coneixements i es manté en una fase sotmesa a vacil·lacions i oscil·lacions, és a dir, a la dinàmica de proves i errors, conjectures i refutacions que menen a noves hipòtesis.

Això és exactament el que s'ha esdevingut amb la investigació biomèdica sobre la pandèmia. Ara bé, s'hi ha produït una situació paradoxal: els actors de la política, l'economia i la mediació social no volen renunciar a la invocació de l'autoritat científica, però això es fa sense acceptar que, en certes conjuntures com la d'aquesta pandèmia, el coneixement científic és un saber *en construcció*, encara no consolidat. De fet, les oscil·lacions i els canvis de criteri d'organismes com ara l'OMS davant de descobertes noves que contradiuen les anteriors han donat munició a moltes crítiques interessades i han fomentat actituds derrotistes que han acabat afectant la salut mental de molts grups socials. La tasca de gestionar la pandèmia ha caigut sovint en la contradicció de reclamar la guia dels experts però, a l'ensem, haver d'adoptar moltes mesures improvisades, amb decisions d'urgència, per dosificar els riscos i contrarestar les pors socials i els seus efectes nocius sobre la salut mental de la població (Salvador, 2020).⁶

Ultra això, hi ha també els interessos mercantilistes, encoberts o explicats, que han suscitat una forta controvèrsia entre la postura que potenciava la seguretat sanitària i la

---

⁵ Gonzalo Fanjul (2021) va qualificar aquest comportament en un article periodístic recent invocant lapidàriament una situació que es mou entre la immoralitat i l'estúpidesa. Es referia l'autor a la gasiveria en la donació de vacunes a àmplies zones del món: «Cuando se escriba la historia de esta pandemia, será difícil decidir si pesó más la inmoralidad de los países ricos o su estupidez». En efecte: immoralitat, per la falta de solidaritat amb els països pobres del tercer món (podríem dir metafòricament que el codi postal pesa més que el codi genètic a l'hora de comprendre els mecanismes i les conseqüències del virus); i estúpidesa, perquè aquest egoisme insolidari té l'efecte bumerang de limitar greument les possibilitats d'erradicació de la pandèmia en els mateixos països opulents. De fet, abandonar a la seva sort les regions subdesenvolupades mentre les societats riques vacunen una vegada i una altra els seus ciutadans no deixa de ser una via inconscient cap al suïcidi planetari.

⁶ No és difícil documentar els nombrosos vaivens i canvis de criteri per part dels organismes públics –el govern estatal i els autonòmics, i també l'OMS– en les decisions per a la gestió de la pandèmia: per exemple, sobre l'obligatorietat de l'ús de les mascaretes o sobre la durada adequada del confinament dels infectats o dels que havien estat en contacte amb aquests. Sense oblidar les polèmiques sobre les vacunes i els seus pretesos efectes secundaris greus, que fins arribaven a considerar-se calculats amb insídia per maniobres conspiratòries (la inoculació de xips informàtics per controlar virtualment els ciutadans); veg. La Sexta (2021).

que alertava dels danys que les mesures de prevenció, començant pels confinaments, podien causar a l'economia. Val a dir que el proteccionisme estatal, en l'àmbit socio sanitari, ha hagut d'enfrontar-se amb un liberalisme economicista de tarannà conservador, en el si d'una pretesa dialèctica entre la salut i l'economia. En el nivell de la filosofia subjacent a aquest conflicte d'interessos —i que el sustenta com a racionalització d'aquests— trobem, tal com veurem en un altre apartat, la dialèctica entre el liberalisme ultrancer que defensa els drets individuals i empresarials i, de l'altre costat, la limitació d'aquests drets en funció de l'interès comunitari i la preservació de la salut col·lectiva (Martín Rojo, 2022).

4. LES CONTRADICCIONS EN LA GESTIÓ DE LA PANDÈMIA

Fet i fet, la gestió de la pandèmia en les nostres coordenades —principalment les dels països catalans i l'estat espanyol— és un procés complex i controvertit que caldrà reexaminar en el futur amb perspectiva històrica i amb afany crític que permeti aprendre dels errors. A remolc de les successives novetats derivades de l'observació científica i, així mateix, de la dinàmica dels interessos econòmics i polítics en el marc de la lluita partidària, es va produir sovint, com ja hem insinuat més amunt, una forta descoordinació pel que fa tant a l'administració central com a les diverses administracions autonòmiques entre elles mateixes i també respecte al govern estatal. En efecte, el conjunt d'anades i vingudes, d'esmenes i contradiccions en les decisions de gestió i d'equívocs en la normativa explícita determinava un panorama caòtic que va suscitar un malestar social ben considerable. Per un costat, hi havia el progrés no sempre lineal de les descobertes científiques (com ara, el descobriment tardà de la difusió prioritària del virus per aerosols, sobretot en espais tancats); per un altre, les constants pressions de sectors econòmics que propugnaven la limitació de les mesures preventives i postulaven la urgència d'una *nova normalitat* —segons etiqueta governamental de l'època— que evités la fallida de molts negocis. Fins i tot, com s'ha subratllat a propòsit del canvi climàtic, es pot detectar en alguns sectors socials una certa actitud d'antiintel·lectualisme populista, és a dir, de suspicàcia davant la figura dels científics que pot generar una mena de descrèdit popular de la ciència, entesa com a pràctica sotmesa a manipulacions polítiques i a interessos espuris (Merkley, 2020).

A la situació caòtica de conjunt, hi contribuïen en bona mesura les discrepàncies produïdes entre les decisions governamentals o administratives i les judicials (contradictòries, aquestes darreres, entre elles mateixes manta volta), que van provocar, tot plegat, situacions de conflicte de competències entre diverses instàncies de la gestió de la *res publica*. Diríem que s'havia sotraguejat l'equilibri de joc entre els cèlebres tres poders de Montesquieu: decisions administratives que romanien pendents de l'autorització judicial, resolta en sentits radicalment diferents segons cada tribunal; o bé sentències judicials, com ara la del Tribunal Constitucional de l'estat esmenant la plana retroactivament a les decisions del govern espanyol respecte als confinaments decretats molts mesos abans —i precisament votats al corresponent Parlament. La valoració dels contextos d'urgència i precarietat de certes mesures administratives per mor d'emergències sanitàries no ha estat homogènia per part de les diverses instàncies judicials i no s'hi ha produït la desitjable unificació de la doctrina. L'origen d'aquest dissens prové segurament d'una aplicació mecànica de la llei, feta amb un propòsit garantista respecte a les llibertats individuals.

En suma, pot pensar-se que el conflicte plantejat es devia, d'una banda, al desori en la normativa administrativa sobre la pandèmia i, de l'altre costat, al purisme d'algunes instàncies judicials que aplicaven la legislació de manera rígida sense considerar el

context d'emergència sanitària que el tradicional principi jurídic d'*equitat* recomana com a moderació d'aquesta rigidesa. En aquest sentit, pel que fa a l'anul·lació parcial pel TC dels decrets d'alarma governamentals abans esmentats, van produir-se finalment resolucions difícils d'aplicar retroactivament.

D'altra banda, un dels arguments del TC, com hem avançat més amunt, va ser que el govern espanyol havia pres mesures administratives que només s'haurien pogut justificar a l'empara d'un *estat d'excepció*, figura legal molt més restrictiva i que precisament, per a gran part de la població, evocava ressonàncies del règim franquista, el qual va utilitzar amb contundència repressora aquesta disposició. És cert que no es recomanava l'aplicació d'aquest estat d'excepció, però la mera al·lusió inoportuna a aquest instrument legal enormement dràstic pel que fa a la privació de llibertats va ser motiu d'escàndol públic en molts sectors socials.

Tot compte fet, les decisions administratives sobre la pandèmia presentaven molts punts controvertibles quant a la *gestió del risc* i la seva comunicació a la població, no sols pel que fa a les autoritats sanitàries sinó també als *media*, que moltes vegades van generar una narrativa dels fets amb repartiments d'actors com aquest: els herois sanitaris (metges i infermers), la població víctima, els joves irresponsables com a còmplices del virus, els científics abnegats però fal·libles i els dolents interessats d'aquesta història, que serien les companyies farmacèutiques (Nespereira, 2022). Caldria afegir encara altres elements, com són la *infodèmia*: desinformació per excés o per insuficiència de dades (McGoey, 2012; Rodgers i Massac, 2020). I així mateix per les *fake news* que podien desestabilitzar la percepció dels fets per part de l'opinió pública i generar temors excessius o la creença que l'aparició del coronavirus responia a un càstig diví, com en unes altres èpoques es va arribar a presentar la tuberculosi o la SIDA (Tamayo, 2020). Aquests són una sèrie d'ingredients que componen la crisi de gestió i de comunicació produïda durant la pandèmia (Wodak, 2021).

5. ELS DISCURSOS NEGACIONISTES

I quina funció podia assignar-se a la ciència en aquest context? El paper simbòlic i pragmàtic de la ciència com a referent social ha sofert, a conseqüència d'aquesta munió de factors, un cert descrèdit en la mesura que els investigadors han hagut d'enfrontar-se amb fenòmens desconeguts fins ara i escassament predictibles des dels coneixements consolidats, a cada una de les successives fases, en el si de la comunitat científica. Aquest saber ha esdevingut alhora susceptible de diverses manipulacions interessades, especialment en el marc de la retòrica política. Un dels resultats de tals trasbalsos és l'emergència de moviments negacionistes que desplacen les explicacions sobre l'origen de la pandèmia a factors de política internacional o bé a conspiracions de governs o de *lobbies* econòmics, per exemple.

Com se sap, els fenòmens de negacionisme són nombrosos en la societat contemporània. De fet, aquestes postures i les seves estratègies són un fenomen rellevant tant en la història com en l'actualitat, en diversos plans de l'activitat social arreu del món. N'hi ha que no accepten l'arribada dels humans a la lluna o els que continuen creient que la terra no és esfèrica (terraplanistes), o que l'holocaust nazi no va ser una realitat històrica, o que el tabaquisme no implica un fortíssim risc de patir càncer pulmonar. Fins i tot podem considerar el fet que la permissivitat legal i el foment publicitari respecte als jocs d'atzar, presencials o virtuals, no comporten un perill de ludopatia socialment nociva (Salvador i Kotátková, en premsa). (Per no recordar també un soterrat negacionisme social, i polític per part d'alguns partit, respecte a la singularitat específica de la violència masculista). Hi ha, a més, els adversaris radicals de les vacunes, els que posen en qüestió

el canvi climàtic (o la seva antropogènesi si més no) o la COVID-19. Barbara Freese (2020) ha estudiat amb deteniment molts d'aquests fenòmens de negacionisme atíats, al llarg de la història, per empreses o grups de pressió: des de la justificació de l'esclavisme o de la innocuïtat del consum de tabac fins als dubtes sobre el canvi climàtic. Certament, en el context social on floreixen aquests moviments són rellevants els interessos de grans grups econòmics, les polítiques populistes i el foment d'instints gregaris o tribals.⁷

Centrant-nos ara en l'apartat de la pandèmia actual, podem interpretar que les estratègies discursives dels negacionismes són, així mateix, diverses: *a)* fomentar el desprestigi de les teories científiques o dels mateixos científics, buscant contraexemples menors en les teories dels experts o utilitzant la seva desacreditació personal (la coneguda fal·làcia *ad personam*); *b)* a vegades adopten una actitud d'escepticisme —una caricatura del dubte metòdic cartesiana que adopten els que alguns han qualificat de *mercaders del dubte* (*merchants of doubt*)⁸— davant de les teories consensuades per la comunitat científica, però sense presentar propostes alternatives sinó adjudicant a aquesta comunitat, de manera tramposa, la *càrrega de la prova*; *c)* poden limitar-se simplement a practicar un derrotisme desmoralitzador que nega la capacitat de la societat per a solucionar els problemes i prevenir els perills; *d)* també poden abandonar el terreny de la discussió racional i limitar-se a fomentar o encobrir una praxi que contravé les normes raonables de les instàncies governamentals.

Molts dels comportaments incívics i perillosos davant la pandèmia corresponen, ras i curt, a aquest darrer tipus de negacionisme que té un caràcter exclusivament pràctic, i que renuncia a la racionalitat argumental activant pregones arrels emocionals. Almiron i Moreno (2022) han proposat una distinció conceptual entre el negacionisme pròpiament dit i un *obstruccionisme* com el que certs grups polítics o empresarials han practicat envers els moviments que denuncien el canvi climàtic: no consisteix a discutir racionalment l'existència del procés sinó a posar entrebancs o simplement afavorir dilacions o resistències per inèrcia davant les accions proposades pels activistes contra el canvi climàtic. En bona mesura, aquesta noció correspondria al que estem denominant en aquest treball «negacionisme pràctic». La noció es podria projectar, així mateix, sobre la pandèmia de la COVID-19, on diversos grups o líders polítics —pensem per exemple en estadistes com són Jair Bolosonaro al Brasil o Donald Trump als EUA— han posat entrebancs a les mesures suggerides des d'instàncies sanitàries. I en aquest conjunt d'actituds obstruccionistes tindrien cabuda també les pressions empresarials (hostaleria, turisme...) enfront de les mesures restrictives i, així mateix, determinants comportaments grupals de rebel·lia contra les vacunes o d'inconsciència col·lectiva en situacions de lleure. Així, per exemple, podria considerar-se com una modalitat d'aquest obstruccionisme la conducta dels addictes al botellot o la de les persones que desatenen sistemàticament els consells de prevenció: ús de mascaretes, consum de tabac en públic, reunions familiars sense control del nombre d'assistents, etc.

En general, aquest tipus de negacionisme pràctic no acostuma d'entrar a discutir racionalment les investigacions biomèdiques sinó que recorre a l'actitud emocional que podem denominar estratègia de l'estructe, ço és, ignorar les normes de conducta derivades dels consells dels experts. Majoritàriament es tracta de comportaments gregaris, en els quals és important l'activació d'identitats tribals, que es manifesten gregàriament. Eliseo

⁷ Cal pensar, tanmateix, que la categoria de «populisme» respon a una realitat plural heterogènia. Sobre les reaccions a la pandèmia per part dels diferents populismes en el món durant la primera fase d'aquesta, vegeu les dades aportades per Katsambekis *et al.* (2020).

⁸ En aquest panorama, com en altres contextos socials d'avui, es pot parlar d'una autèntica «pandèmia d'argumentació» (cf. Oswald *et al.* 2022, en especial el capítol 7, sobre el potencial argumentatiu que palesen els dubtes).

Verón (1987) ha catalogat els grups socials que operen d'aquesta manera com a «col·lectius d'identificació», que contenen un component identitari pel qual els que sustenten una mateixa opinió o un comportament similar se senten gratificats pel fet de compartir una certa identitat grupal on es consideren integrats. D'aquesta manera es dilueix la responsabilitat de la desobediència i es reforça una sensació consoladora de cohesió grupal.

D'altra banda, el negacionisme pràctic o obstruccionisme respon a un capteniment que troba la coartada de la «llibertat» que legitima les transgressions.⁹ Podem interpretar que els negacionismes de la pandèmia han evolucionat –podríem dir que tal com ha fet virus mateix– i, finalment, s'han reduït a una actitud d'atac contra decisions de la gestió sanitària i a buscar suport argumental en la defensa ultrancera de les llibertats individuals.

6. UN ESTUDI DE CAS: EL CONFINAMENT ESTUDIANTIL A MALLORCA

Analitzarem ara el cas dels adolescents sotmesos a confinament forçós l'estiu de 2021 com a mesura contra el contagi –una decisió conflictiva del govern balear que va generar àrdues polèmiques en els mitjans de comunicació, desmuntada per una sentència judicial contrària, que uns mesos més tard va ser sobreseguda. Els fets es van esdevenir durant la davallada de contagis que es va produir entre la quarta onada i la cinquena (de l'estat espanyol), una cinquena onada deguda a la potencialitat contagiosa de la variant Delta del virus, que procedent de l'Índia va resultar més encomanadissa que les variants actives en onades anteriors.

Seguint la pràctica molt difosa dels viatges de final del curs acadèmic per part de grups estudiants —principalment els d'ensenyament mitjà—, es va produir a Mallorca el mes de juny de 2021 un macrobrot de coronavirus, davant del qual l'administració autonòmica mallorquina, i concretament la directora general de Salut Pública del Govern balear, Maria Antònia Font, va ordenar el confinament forçós, en un hotel de Palma, dels nombrosos estudiants que havien estat exposats al contagi. Arran de la querella presentada pels pares d'alguns dels adolescents confinats, la resolució de confinament va ser derogada per un jutjat mallorquí el 30 de juny d'aquell any, considerant que s'havia restringit injustament la llibertat de moviment dels estudiants peninsulars afectats, molts dels quals van ser retornats aleshores a la península en avió o en vaixell bombolla. Les referències a una detenció i retenció il·legals, o fins i tot al segrest, apuntaven clarament cap a aquesta interpretació de la decisió administrativa com a abús de poder.

L'esdeveniment va atreure una notable atenció per part de diversos mitjans de comunicació, que publicaren notícies i reportatges cridaners sobre aquesta retenció forçada, qualificada pels contraris de «retenció il·legal», «segrest» o de «nyap jurídic» del Govern. El Partit Popular, l'ultradretà Vox i diaris conservadors com *La Razón* atiaren el foc polític i mediàtic contra una autonomia regida per l'esquerra, tot acusant el Govern balear d'aprofitar la pandèmia per a incrementar un control polític camuflat, idea que ha estat un dels motius recurrents dels negacionistes.¹⁰ Es van difondre en la premsa fotografies dels nois i noies dins l'hotel exhibint pancartes reivindicatives o un jove en

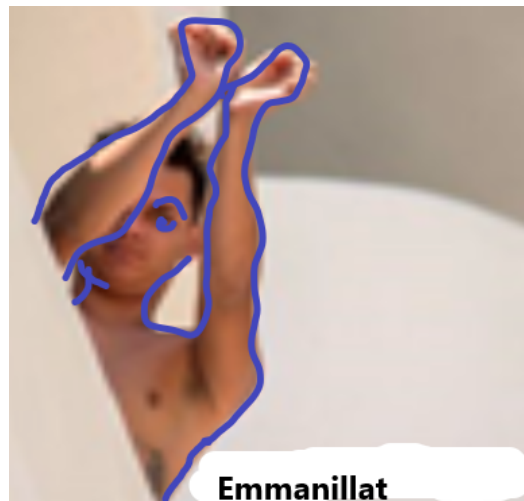
---

⁹ Es tracta d'una coartada que ha estat un dels nuclis més actius de tot el discurs generat al voltant de la COVID-19, en especial del discurs produït en determinats contextos polítics, on és emblemàtic el produït en el govern de la Comunitat Autònoma de Madrid, dotat d'una forta dimensió populista (vg. Martín Rojo, 2022). Un altre exemple d'aquesta actitud és el que va protagonitzar el 2007 l'expresident del govern espanyol José María Aznar, quan davant les campanyes de circulació de la DGT, amb eslògans visibles a les carreteres com ara «Si bebes, no conduzcas» o «No podemos conducir por ti», va fer unes declaracions escandaloses a la premsa: «Quién te ha dicho a ti las copas de vino que yo tengo o no tengo que beber? (...) Y yo siempre pienso: y quien te ha dicho a ti que quiero que conduzcas por mí?» (El Periódico, 2013).

¹⁰ Vegeu referències del corpus digitals, en especial les del diari *La Razón*.

banyador fent amb les mans el gest d'estar emmanillat (Figura 1): una imatge que, a tall de metàfora visual, remetia a la detenció policial. Es construïa així un *marc cognitiu* d'empresonament, tot això malgrat el fet que es tractava d'un hotel de luxe on, segons mostren les fotografies publicades i les informacions de la premsa, els joves fruïen del lleure vacacional, es dauraven al sol i fins i tot consumien alcohol que s'hi introduïa subreptíciament.¹¹ El que era *de facto* una situació de prevenció sanitària es presentava així, als ulls d'una part de l'opinió pública, com un marc de repressió injusta que atemptava contra els drets individuals dels afectats.

Figura 1. Un dels joves confinats en l'hotel de Palma de Mallorca (fotografia de Cati Caldera (EFE), modificada pels autors d'aquest article) (El País/Bohórquez, 27 de juny de 2021).

A més, arribaren a publicar-se fragments d'una mena de *diari de confinament* — una pràctica narrativa que va proliferar durant la primera fase de la pandèmia ¹²— d'una jove retinguda a l'hotel, amb expressions dramàtiques de victimisme com aquestes: «una cárcel para jóvenes», «la gente me insultaba y me amenazaba por Twitter», «la peor semana de mi vida»... Un dels titulars de premsa d'aquells dies reproduïa la frase exculpatòria dels estudiants en quarantena que al·legaven ignorància de la gravetat de les circumstàncies: «No sabíamos que el brote era para tanto». No hi mancaven tampoc les declaracions hiperbòliques d'alguns progenitors, en to acusatori contra la mesura governamental, que delataven una actitud hiperprotectora envers els fills. En definitiva, aquest discurs multimodal —verbal i icònic a l'ensems— representava els fets des d'una perspectiva de protesta per la decisió administrativa d'aquest confinament.

¹¹ Vegeu repertori del corpus, en particular pel que fa al diari *ARA Balears* (29 de juny de 2021): «Bars del passeig Marítim van facilitar alcohol als estudiants confinats a l'hotel Bellver... La Policia Local de Palma va acudir ahir a la nit arran de les queixes veïnals pels sorolls i actes vandàlics dels joves» i el *Diario de Mallorca* (29 de juny de 2021): La Policia Local de Palma ha informat aquest dimarts que agents municipals van acudir ahir vespre a 'hotel Palma Bellver, ubicat al passeig Marítim, arran de les «nombroses queixes de particulars i clients de l'hotel adjacent». Els comentaris dels lectors en aquests mitjans, són en general de desqualificació d'aquest comportament com a incívic i de demandes al Govern balear en el sentit d'actuar-hi urgentment amb contundència.

¹² Un dels efectes de la pandèmia, sobretot en la primera fase, va ser la proliferació de «diaris de confinament», narratives i reflexions personals per mitjà de les quals les persones confinades contrarestaven amb creativitat (Salvador i Nastasescu, 2022) la síndrome de reclusió, les pors, la soledat i la figuració de distopies futures (Greco, 2022)

Els arguments d'aquesta actitud de negacionisme pràctic o obstruccionisme són, evidentment, molt febles. El que hi ha al substrat és, més aviat, una actitud de rebel·lia juvenil davant les prohibicions i d'inconsciència egoista envers les normes de precaució sanitària. És clar que els interessos econòmics de les empreses hoteleres de les Illes i, en general, de l'entrellat dels negocis turístics, eren un factor pragmàtic que operava com a ingredient soterrani d'obstruccionisme en el sentit que hem apuntat, a fi de legitimar les postures contràries a les restriccions administratives.

En l'altre costat de la polèmica trobem, entre altres documents, la carta oberta d'una cap d'estudis d'un Institut valencià als seus alumnes confinats, que es va fer viral i es va reproduir a *València Diari*. La professora parlava d'un «viatge lamentable»: «han jugat a ser adults viatjant a quilòmetres de les seues llars per a, no ens enganyem, agafar-se una bufà darrere d'una altra lluny de pare/mare»; «l'egoista colla de mesquins que han anat a Mallorca»; «hem tornat a fracassar [com a educadors] per culpa de l'individualisme, de l'egoisme i d'un egocentrisme mal gestionat». Aquesta actitud s'inseria fàcilment en el marc de la metàfora bèl·lica (la guerra contra el virus), que, indirectament, presentava els joves rebels com a irresponsables i «còmplices» dels «atacs» del virus.

Aquests plantejaments del debat ens menen a considerar que en el cas de la pandèmia s'ha produït, com en el del canvi climàtic, una mena de tall generacional, una bretxa entre la població molt jove i la de les persones d'edat més o menys avançada, però amb un canvi radical en la distribució dels papers adscrits –majoritàriament o prototípicament– a cada un dels dos col·lectius. En efecte, si la consciència del canvi climàtic ha suscitat les protestes més radicals en l'àmbit d'un activisme juvenil –Greta Thunberg seria la icona emblemàtica d'aquest moviment durant els darrers anys–, en el cas de la pandèmia, les posicions semblen invertir-se: mentre que els adults, i sobretot els ancians, són els que han encès més les alarmes i han secundat més fermament les mesures de seguretat, bona part de les persones adolescents i joves han desatès o contravingut en la pràctica les normes de precaució (Salvador, 2022). És a dir que, mentre que els joves han manifestat més inquietud pel futur del planeta, en canvi pel que fa a la pandèmia la despreocupació i la transgressió s'han convertit en la imatge estereotipada del comportament juvenil. O, si més no, aquesta ha estat la sensació més instal·lada en l'imaginari col·lectiu, tot i que no han mancat les veus que criticaven aquesta culpabilització del jovent com a discriminadora.¹³ La protesta protagonitzada pels estudiants en l'estada turística a Mallorca ha estat durament criticada, com hem vist, des de la mentalitat adulta dels professors –tot i que els pares dels joves implicats van adoptar sovint una postura hiperprotectora, exculpatòria o almenys generosament comprensiva respecte a uns excessos que es consideraven petits pecats de joventut.

Després d'aquest espectacle mediàtic, el 17 de setembre de 2021 el Tribunal Superior de Justícia de les Illes Balears va sobreseure i arxivar la causa, tot considerant que no s'havia produït cap *abús de poder* per part del Govern, sinó que la mesura administrativa havia estat fonamentada com a resposta a un *principi de necessitat* i que *no* hi concorrien «indicios del delito de detención ilegal y de prevaricación administrativa». El principi de necessitat a què al·ludia la sentència justificava sens

---

¹³ Com és lògic, des d'algunes instàncies com és ara el Consejo de la Juventud de España (CJE) o altres veus de la ciutadania vinculades a les generacions joves s'ha intentat contravenir aquestes generalitzacions injustes reaccionant contra el que consideraven intents de criminalització, tal com es reportava en el mateix *Diari Balear* «Ha arribat la quarta onada de criminalització de la joventut abans que el nostre torn de vacunació», diu el Consejo de la juventud de España (Europa Press, 29 de juny 2021). En tot cas, amb aquestes controvèrsies s'afirmava sens dubte una identitat col·lectiva de les generacions joves.

dubte la urgència de l'actuació, que responia a la normativa de salut pública d'aleshores.¹⁴

7. CONCLUSIONS: MODEL LIBERAL VS. MODEL COMUNITARISTA

El cas suara analitzat, d'ampli ressò mediàtic com hem vist, és una bona mostra del conflicte entre l'aplicació rígida de la norma legal i la consideració contextualitzada de la situació real. Els conflictes d'aquest tipus fomenten debats públics sobre qüestions jurídiques que automàticament activen preses de posició polítiques, tant en l'eix governs/oposicions com en el de les opinions negacionistes enfront d'estratègies més realistes i més dures de gestió de la pandèmia. Podríem incloure en aquest mateix bloc temàtic el debat plantejat en diversos països europeus sobre una eventual obligatorietat de la vacunació contra la COVID-19, bé amb un abast general o bé reduït a l'àmbit de certes professions com ara les sanitàries. A l'estat espanyol no s'ha plantejat aquesta opció perquè es considera majoritàriament que no seria constitucional imposar tal obligació, però sí que es van adoptar en alguns moments mesures tendents a persuadir la població reticent a vacunar-se —sia per convicció negacionista sia per abandonisme o per inèrcia— mitjançant una sèrie de restriccions de l'accés a determinades pràctiques socials on s'exigia l'anomenat *passaport covid*.

Tot plegat, és un exemple més d'un dilema jurídic entre el respecte a les llibertats individuals i la necessitat de gestionar el dret a la salut —fins i tot el dret a la vida— de la col·lectivitat ciutadana. De fet, en el context d'una opinió pública que encara té memòria del franquisme i de les seves restriccions a les llibertats individuals, el zel garantista envers la protecció d'aquestes llibertats té un pes molt considerable en el sistema polític i jurídic actual. Caldria dir encara que el liberalisme econòmic, que afegeix a les llibertats individuals la llibertat d'empresa, es resisteix a acceptar les restriccions de l'estat leviatànic i, per aquesta via, conflueix amb el liberalisme defensor dels drets humans.

D'altra banda, les formacions socialdemòcrates i les diferents esquerres sociopolítiques propugnen un intervencionisme estatal de tipus protector que anteposa el benestar comunitari a la puresa immaculada de les llibertats individuals. De fet, les urgències sanitàries i socioeconòmiques derivades de la pandèmia actual han contribuït fortament a incrementar l'acceptació de mesures de protecció comunitària. En un extrem de l'espectre, un pensador marxista com és Slavoj Žižek (2020), predicava en el seu opuscle sobre la pandèmia la necessitat d'un comunisme de nou encuny per a contrarestar els efectes de la COVID al crit de «Comunisme o barbàrie, així de senzill!», que és el títol del capítol 10 del seu llibret.

Però, en un substrat més pregon, aquest debat té uns precedents molt rellevants en la història del pensament occidental, a partir d'aportacions filosòfiques relacionades amb el dret com són les de Kant, Rousseau o, en la contemporaneïtat, Habermas. Dit d'una altra manera: ens trobem amb la dialèctica entre la cosmovisió liberal i la que es pot anomenar comunitarista o republicana (l'interès de la *res publica*, del bé comú). Kant, en el seu intent de conciliar ambdues perspectives, va decantar-se més aviat pel costat del liberalisme que defensa ultrancerament els drets humans universals i irrenunciables, mentre que en les aportacions de Rousseau va predominar l'opció per la sobirania popular, és a dir un plantejament de comunitarisme republicà, que concep els drets

---

¹⁴ El Govern balear —com també una bona part de l'opinió pública mallorquina— argumentava la seva actuació com una necessitat sanitària, utilitzant, tal com va fer en aquell temps el primer ministre italià Giuseppe Conte i altres mandataris en la història contemporània, el recurs al *topos* d'urgència i al que s'ha anomenat «argument TINA» (ço és: 'There Is No Alternative') (Wodak, 2021: 9).

humans com el resultat d'una legislació positiva decidida pels ciutadans mateixos en uns contextos sociohistòrics concrets. Per a Habermas, que analitza la dialèctica entre les postures de Kant i de Rousseau, els intents de síntesi han de considerar els drets humans com a drets subjectius que garanteixen la llibertat en l'esfera privada però que «en tanto que derechos subjetivos, tienen que ser insitucionalizados en el ordenamiento jurídico por el legislador positivo como cualquier otro derecho» (Durão, 2003: 842). D'alguna manera, doncs, els drets humans universals s'haurien de contextualitzar i ser sotmesos a certes restriccions de continguts per la legislació democràtica corresponent en funció del bé comú.¹⁵

Òbviament, aquesta síntesi entre dos conjunts de valors que poden incórrer en certes contradiccions o canvis, com hem vist, requereix la consciència de la inevitable incertesa dels coneixements científics davant de noves realitats, no sols inèdites fins aleshores sinó obertes a mutacions en cadena difícils de preveure. La *capacitat de predicció* de les teories científiques es veu així reduïda pel fet de tractar d'explicar una realitat molt inestable, que es modifica contínuament en el temps. Tanmateix, les al·lusions al fonament científic de la gestió sanitària van ser contínuament una de les constants de la polèmica, sia per donar suport a unes mesures sia per minar el crèdit d'una instància administrativa o política acusant-la de falta de base científica. En el fons de la qüestió, l'ideal semblaria consistir en l'assoliment d'un equilibri entre la confiança en la ciència com a mètode de coneixement i l'aplicació de les pautes del sentit comú i de justícia pel que fa als conflictes d'interessos relacionats amb les decisions administratives. La gestió de la salut pública, especialment en èpoques d'emergències sanitàries, requereix un sentit de la *fronesi* clàssica, és a dir, una combinació de prudència i saviesa pràctica per adaptar-se amb flexibilitat i provisionalitat a situacions noves. Requereix també, enfront de la sobreinformació i la desinformació (infodèmia), i dels sentiments de temor que amenacen la salut mental de bona part de la població, una diligència sociocomunicativa vehiculada per mitjà de recursos argumentatius que siguin eficaços pel que fa al *càlcul de riscos*, la presa de decisions inspirada per la prudència i el sentit ètic per al desmuntatge de les fal·làcies negacionistes. L'experiència de la pandèmia i de la seva gestió, sobretot quan una certa distància temporal en permeti l'avaluació asserenada, aportarà sense dubte una nova concepció de la ciència i uns ensenyaments pràctics que permetin millorar la gestió administrativa i comunicativa d'aquestes catàstrofes. Així mateix, s'ha de saber argumentar per fomentar la confiança que permeti el seguiment de les restriccions que, en circumstàncies extremes, cal implantar en detriment de certes llibertats individuals, i també per contrarestar emocions negatives com ara les pors immotivades o exagerades que s'hi poden produir. Tot això constitueix el repte que presenten les situacions de pandèmia, com la viscuda aquests anys, si es volen assolir els ensenyaments que la societat hauria d'extreure'n a fi de preparar-se per al futur, un futur on la referència a l'aparició d'altres pandèmies sembla que no anirà precedida pel connector condicional «si», sinó pel temporal «quan» (Qi, 2021).

REFERÈNCIES BIBLIOGRÀFIQUES

---

¹⁵ Algun altre autor actual (Perez, 2021) planteja aquesta dialèctica en termes de contraposició entre els partidaris de prioritzar la llei i l'ordre i els de primar la sanitat pública. En un nivell de reflexió bioètica sobre la sanitat en general, Fernando Lolas (2013) ha analitzat les contradiccions que afecten la relació entre la sanitat pública i la justícia social.

- Almiron, Núria i José A. Moreno. 2022. «Más allá del negacionismo del cambio climático. Retos conceptuales al comunicar la obstrucción de la acción climática». *Ámbitos. Revista Internacional de Comunicación*, 55: 9–23.
- Benziman, Yuval. 2020. «“Winning” the “battle” and “beating” the COVID-19 “enemy”: Leaders’ use of war frames to define the pandemic». *Peace and Conflict: Journal of Peace Psychology*, 26(3): 247–256.
- Centro Nacional de Vacunación y Enfermedades Respiratorias. 2021. «sil». *espanol.cdc.gov*. (Consultat el 2 de febrer de 2022).
- Durão, Aylton Barbieri. 2003. «La interpretación de Habermas sobre la tensión entre derechos humanos y soberanía popular en el pensamiento de Kant». *DOXA. Cuadernos de Filosofía del Derecho*, 46: 827–846.
- El Periódico. 3 de maig de 2013. «Aznar en 2007: “Déjame beber tranquilo”». *El Periódico*. (Consultat el 3 de febrer de 2022).
- Fanjul, Guillermo. 28 de novembre de 2021. «Nueva variante del coronavirus: entre la inmoralidad y la estupidez». *El País*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- Filardo-Llamas, Laura. 2021. «From the War on Covid-19 to Political Wars. Metaphor as a Mechanism of Polarization in the Early Stages of the 2020 Pandemic». En *Discursive Approaches to Sociopolitical Polarization and Conflict*, eds. Laura Filardo-Llamas, Esperanza Morales-López i Alan Floyd. Nova York / Oxon: Routledge, 192–212.
- Freese, Barbara. 2021. *Industrial-Strength Denial. Eight Stories of Corporations Defending the Indefensible, from the Slave Trade to Climate Change*. Califòrnia: University of California Press.
- Greco, Barbara. 2022. «Pandemic and literary creativity: The Spanish case of relatos de confinamiento». En *Handbook of research on historical pandemic analysis and the social implications of COVID-19*, coord. Antonio Cortijo Ocaña, Vicent Martines Peres. Pennsilvania: IGI Global, 80–93.
- Katsambekis, Giorgos *et al.* 2020. *Populism and the Pandemic: A Collaborative Report*. Loughborough: Loughborough University.
- La Sexta. 17 de juny de 2021. «El presidente de la Universidad Católica de Murcia: El “chis” de la vacuna, la “abominación” del matrimonio gay y otras ‘perlas’ de José Luis Mendoza: “Van a convertir España en un infierno”». *La Sexta*. (Consultat el 3 de febrer de 2022).
- Lolas, Fernando. 2003. «Public health and social justice. Toward ethical sustainability in health care and research». *Acta Bioethica*, IX(2): 189–194.
- Martín Rojo, Luisa. 2022. «El discurso neoliberal conservador y su lucha por el poder. El caso de Ayuso». *Viento Sur*, 180: 1–14. (Consultat el 9 d’abril de 2022).
- McGoey, Linsey. 2012. «Strategic unknowns: towards a sociology of ignorance». *Economy and Society*, 41(1): 1–16.
- Merkley, Eric. 2020. «Anti-Intellectualism, Populism, and Motivated Resistance to Expert Consensus». *Public Opinion Quarterly*, 84(1): 24–48.
- Montagut, Irene i Roger Tugas. 9 de febrer de 2022. «Radiografia de les onades de COVID: dos anys d’encerts i d’errors». *Aguaïta.cat*. (Consultat el 2 de març de 2022).
- Nespereira, Javier. 2022. «El discurso de las pandemias. Un (nuevo) marco para la comunicación del riesgo sanitario: lecciones de la COVID-19». En *Una retórica constructivista. Creación y análisis del discurso social*, eds. David Pujante Sánchez i Javier Alonso Prieto. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I, 61–70.

- Ortega, Francisco i Michael Orsini. 2020. «Governing COVID-19 without government in Brazil: Ignorance, neoliberal authoritarianism, and the collapse of public health leadership». *Global Public Health*, 15(9): 1257–1277.
- Oswald, Steve, et al. 2022. *Pandemics of Argumentation*. Nova York: Springer.
- Perez, Esq., Jonathan Andrew. 2021. «Justice for 2020 and Public Pandemics-Layers of Burden». *Academia Letters*, Article 228.
- Pons, Lola. 2020. «La huella lingüística del coronavirus: el espanyol de la pandèmia». *Revista de Occidente*, 475: 20–32.
- Qi, Juanfeng Jeffrey. 2021. «Practical Wisdom and Emerging Public Health Threats». *Academia Letters*, Article 2190.
- Rodgers K, Massac N. 2020. «Misinformation: A Threat to the Public's Health and the Public Health System». *Journal of Public Health Management and Practice*, 26(3): 294–296.
- Ruiz-Domènec, José Enrique. 2020. *El día después de las grandes epidemias. De la peste bubónica al coronavirus*. Madrid: Taurus.
- Salvador, Vicent i Adéla Kořátková. en premsa. «Riesgo y peligro en los trastornos del juego: discursos sobre la ludopatía». *RILCE. Revista de Filología Hispánica*, 38.
- Salvador, Vicent i Diana Nastasescu. 2022. «Narratives and metaphors inspired by the COVID-19 trauma». En *Handbook of research on historical pandemic analysis and the social implications of COVID-19*, coord. Antonio Cortijo Ocaña i Vicent Martines Peres. Pennsilvanià: IGI Global, 225–236.
- Salvador, Vicent. 2020. *Ciència i retòrica en la gestió social de les catàstrofes planetàries*. Castelló de la Plana: Publicacions de la Universitat Jaume I.
- Salvador, Vicent. 2022. «The Social Debate on Energy Sources and Climate Change: Representations, Argumentation and the Emotional Dimension». En *Discursive Approaches to Sociopolitical Polarization and Conflict*, eds. Laura Filardo-Llamas, Esperanza Morales-López i Alan Floyd. Londres: Routledge, 235–252.
- Semino, Elena. 2020. «“A fire raging”: Why fire metaphors work well for Covid-19». *ESRC Centre for Corpus Approaches to Social Science (CASS)*. (Consultat el 25 d'agost de 2020).
- Tamayo, Juan José. 19 de juliol 2020. «Los fundamentalistas que creen que el coronavirus es un castigo de Dios». *El País*. (Consultat l'1 de març de 2022).
- Verón, Eliseo. 1987. «La palabra adversativa». En *El discurso político*, ed. Eliseo Verón et al. Buenos Aires: Hachette, 13–26
- Wodak, Ruth. 2021. «Crisis communication and crisis management during COVID-19». *Global Discourse: An interdisciplinary journal of current affairs*, 11(3): 329–353(25).
- Žižek, Slavoj. 2020. *Pandèmia. La covid-19 trasbalsa el món*. Barcelona: Anagrama.

Corpus digital

- ARA Balears. 29 de juny de 2021. «Bars del passeig Marítim van facilitar alcohol als estudiants confinats a l'hotel Bellver». *ARA Balears*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- dBalears. 20 de juliol 2021. «El Govern defensa que la quantitat de positius detectats després del confinament dels estudiants reafirma que l'actuació va ser “proporcionada”». *dBalears*. (Consultat el 5 de desembre de 2021).
- dBalears. 28 de juny 2021. «Prop de 200 joves real·lotjats a “l'hotel Covid”, nou ingressats a Son Espases i alguns denuncien que «estan segrestats» a un hotel». *dBalears*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).

- dBalears. 30 de juny 2021. «El Govern ofereix als estudiants amollats per la jutgessa que facin la quarantena a l'hotel o “barco de bimbolla”». *dBalears*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- dBalears. 30 de juny 2021. «Els estudiants confinats reben amb crits de “som lliures” la resolució de la jutgessa... Mentre, el macrobrot s'escampa per tot l'Estat». *dBalears*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- dBalears. 30 de juny 2021. «Una jutgessa amolla 181 joves a Palma i 20 a Alcúdia no positius o que no s'han volgut fer la prova i que el Govern mantenia confinats». *dBalears*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- dBalears/Europa Press. 13 de juliol 2021. «El Govern defensa davant el TSJIB que l'aïllament dels estudiants del macrobrot va ser “proporcional i encertat”». *dBalears*. (Consultat el 28 de novembre de 2021).
- dBalears/Europa Press. 20 de juliol 2021. «Citen com a investigada la directora general de Salut Pública pel confinament dels estudiants del macrobrot». *dBalears*. (Consultat el 5 de desembre de 2021).
- dBalears/Europa Press. 21 de juliol 2021. «PP i Vox celebren la imputació de la directora general de Salut Pública del Govern». *dBalears*. (Consultat el 5 de desembre de 2021).
- dBalears/Europa Press. 22 de juliol 2021. «Armengol: “La decisió de la jutgessa en el macrobrot anava en contra de la protecció de la ciutadania”». *dBalears*. (Consultat el 5 de desembre de 2021).
- dBalears/Europa Press. 23 de juliol 2021. «La Societat Espanyola de Salut Pública defensa Maria Antònia Font: “Les querelles incentiven que no s'adoptin decisions urgents per por”». *dBalears*. (Consultat el 5 de desembre de 2021).
- dBalears/Europa Press. 6 de juliol 2021. «Gómez: “No estar d'acord amb la revocació dels confinaments no vol dir no ser respectuós amb la Justícia”». *dBalears*. (Consultat el 28 de novembre de 2021).
- Diario de Mallorca/Fernando Guijarro. 29 de juny de 2021. «Los ruidos y actos vandálicos de los jóvenes alojados en el hotel covid obligan a intervenir a la Policía Local». *Diario de Mallorca*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- E. S. 1 de juliol 2021. «¿Quién es la activista que acompañó a los dos jóvenes fugados del “hotel covid” de Mallorca?». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- E. S. 29 de juny 2021. «La Fiscalía se opone al confinamiento forzoso de los estudiantes aislados por el brote de Mallorca». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- E. S. 29 de juny 2021. «Uns 200 afectats pel macrobrot presenten habeas corpus contra el seu aïllament». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- E. S. 30 de juny 2021. «Dos jóvenes se fugan del hotel Covid: “Se van porque son libres y punto”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- EFE. 20 de juliol 2021. «Encausada la directora general de Salut de les Illes pel confinament d'estudiants a Mallorca». *VilaWeb*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- EFE. 28 de juny 2021. «Vox critica que “en España se trata peor a las niñas españolas que van de vacaciones que a los menas”». *dBalears*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- EFE. 29 de juny 2021. «Video: Els estudiants “segrestats” per Covid a Mallorca clamen “llibertat”». *El Nacional.cat*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).

- El País/Lucía Bohórquez. 28 de juny de 2021. «Macrobrote en Mallorca: 249 estudiantes confinados en un hotel de la isla y tres fugados». *El País Digital*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- El Temps/Miquel Payeras. 2 de juliol 2021. «Polèmica política a Balears per mor del macrobrot de Covid». *El Temps*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- Europa Press. 1 de juliol 2021. «El CVJ denuncia la “criminalització” que està patint el col·lectiu jove i demana accelerar la seua vacunació». *Europa Press*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- Europa Press. 29 de juny 2021. «“Ha arribat la quarta onada de criminalització de la joventut abans que el nostre torn de vacunació”, diu el Consejo de la juventud de España». *dBalears*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- Europa Press/Clara Margais. 30 de juny 2021. «El Jutjat de Palma tomba el confinament forçós dels estudiants del “macrobrot” que no han donat positiu». *Europa Press*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- Europa Press/Isaac Buj. 6 de juliol 2021. «Gómez defèn que la magnitud del “macrobrot” requeria “prendre mesures ràpides” i “pensant en la salut pública”». *Europa Press*. (Consultat el 14 de novembre de 2021).
- IB3. 1 de juliol 2021. «Armengol evita “polemitzar” sobre la interlocutòria del macrobrot: “Més no podem fer per a protegir”». *IB3 Notícies*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- IB3. 30 de juny 2021. «La jutge tomba parcialment el confinament forçós pel macrobrot: poden abandonar els joves negatius de l’hotel Covid». *IB3 Notícies*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- IB3. 4 de juliol 2021. «Antoni Aguiló sobre els brots multitudinaris: “S’ha ignorat la veu dels experts”». *IB3 Notícies*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- IB3. 4 de juliol 2021. «Ara fa 10 dies: la història del macrobrot». *IB3 Notícies*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- IB3. 6 de juliol 2021. «Gómez: “La magnitud del brot és immensa i requereix mesures ràpides pensant en la salut pública”». *IB3 Notícies*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- La Razón. 1 de juliol 2021. «Los estudiantes desconfinados del macrobrote de Mallorca: “No sabíamos que era para tanto”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón. 27 de juny 2021. «Estudiantes de Cádiz denuncian su “secuestro” por covid en un hotel de Mallorca». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón. 28 de juny 2021. «La madre de uno de los estudiantes aislados en Mallorca denuncia al Govern por detención ilegal». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón. 3 de juliol 2021. «“Os habéis ido a Mallorca a buscar la muerte”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón. 30 de juny 2021. «Una juez deniega el “habeas corpus” a los estudiantes madrileños confinados en Mallorca: “No es una detención ilegal”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Elena Genillo. 28 de juny 2021. «“Nos tienen secuestrados”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Marta de Andrés. 2 de juliol 2021. «“El Gobierno balear no ha hecho buena pedagogía”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Marta de Andrés. 29 de juny 2021. «“¿Cómo les vas a confinar si no hay un estado de alarma?”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).

- La Razón/Marta de Andrés. 29 de juny 2021. «“Nos están usando como conejillos de Indias”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Marta de Andrés. 29 de juny 2021. «Batalla judicial de los padres contra el Gobierno por el brote». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Marta de Andrés. 4 de juliol 2021. «“La gente me insultaba y me amenazaba por Twitter; tuve que cerrar la cuenta”». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Marta de Andrés. 4 de juliol 2021. «De “hotel puente” a cárcel para jóvenes». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- La Razón/Marta de Andrés. 4 de juliol 2021. «El espectáculo del hotel Covid de Mallorca». *La Razón*. (Consultat el 2 de desembre de 2021).
- València Diari. 1 de juliol 2021. «La carta viral d'una cap d'estudis amb alumnes en el brot de Mallorca». *Valenciadiari*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- VilaWeb. 1 de juliol 2021. «Bona part dels estudiants confinats abandonen Palma després de l'ordre del jutge». *VilaWeb*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).
- VilaWeb. 6 de juliol 2021. «El govern demana accions legals contra les agències de viatges que van col·laborar en les festes del macrobrot de Mallorca». *VilaWeb*. (Consultat el 19 de desembre de 2021).